

Frame a Framing – základné pojmy a teoretické východiská¹

Katarína Motyková

Abstract

Frame and Framing – Concepts and Theoretical Background. *The aim of the paper is to explain the concepts of frame and framing and their placement in the broader interdisciplinary context within cognitive linguistics and discourse semantics, as well as sociology and communication sciences. The applicability of the theoretical basis is illustrated by examples from the Swedish political and media space.*

Keywords: frame, framing, re-framing, text, Sweden.

Kľúčové slová: frame, konceptuálny rámec, framing, rámcovanie, re-framing, Švédsko

Úvod

Teória *frame*-ov, toľko Ziem (2018: 8), za posledné dve desaťročia nadobudla transdisciplinárny charakter, k čomu ju predurčila skutočnosť, že funguje nielen ako metóda analýzy *vedenia*, v angličtine *knowledge*, ale zároveň sa usiluje o kognitívne adekvátny model reprezentácie *vedenia*. Táto imanentná interdisciplinárnosť vyplýva z kognitívno-lingvistickej povahy tejto teórie, ktorá sa využíva vo výskume umelej inteligencie, vo filozofii, ale aj v mediálnych a komunikačných vedách (Ziem 2018: 8).

Ako uvádza Dolník (2010: 285), „[p]ri výskume umelej inteligencie sa konštruje procesuálny model jazyka, ktorý je zameraný na riešenie jazykových úloh ako porozumenie textu, odpovedanie na otázky, preklad.“ Do výskumu umelej inteligencie zaviedol pojem *frame* Marvin Minsky a jedna z jeho definícií (1974:1) znie:

¹ Práca je výstupom výskumného projektu „Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment“ podporovaného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-17-0254 (2018–2022).

„A frame is a data-structure for representing a stereotyped situation, like being in a certain kind of living room, or going to a child’s birthday party. Attached to each frame are several kinds of information. Some of this information is about how to use the frame. Some is about what one can expect to happen next. Some is about what to do if these expectations are not confirmed.“

Z predstavenej definície je evidentné, že „[v]ýchodiskom pri zavádzaní tohto pojmu nebol jazyk, ale schopnosť človeka vizuálne zachytiť istý priestor“ (Dolník 2010: 285). *Frame*, ako ďalej píše Dolník, „[...] sa rovná štruktúre údajov predstavujúcich stereotypnú vizuálnu situáciu. S týmto vymedzením – bez atribútu vizuálny – tento pojem sa začal uplatňovať aj v súvislosti s jazykom“ (2010: 285). V Minského vyššie citovanej definícii sa uvádza príklad obývacej izby či účasť na detskej oslave, pričom obe veci – priestor i udalosť – predstavujú stereotypnú situáciu, s ktorou je spojená určitá suma údajov. Zvyčajne už dopredu predvídame, aký nábytok sa v obývacej izbe nachádza, poznáme pravidlá toho, čo sa pokladá za vhodné, čo za nevhodné, kam sa usadiť a podobne.

Vysvetlenie, štruktúra a funkcia konceptuálnych rámcov – *frame-ov*

Minsky je jedným z najdôležitejších predstaviteľov tejto teórie a jeho chápanie *frame-u* slúži často ako akýsi referenčný bod, okolo ktorého oscilujú ostatné definície a prístupy k tejto problematike (pozri viac Kann, Inderelst 2018: 27-30). Pokiaľ ide o jazykové porozumenie, ktoré sa nachádza v centre pozornosti výskumu umelej inteligencie, Minského vedeckej disciplíny, to „sa zakladá na integrovanom uplatnení sémantických a pragmatických znalostí. Sémantika a pragmatika tvoria v tejto teórii konceptuálnu úroveň“ (Dolník 2010: 285). Ako Dolník ďalej uvádza, základnou jednotkou tejto úrovne sú konceptuálne schémy, výraz, ktorý vo svojom texte používa miesto anglického výrazu *frame*. Pokiaľ ide o pojem *schéma*, ten v podobnom zmysle ako *frame* použil už Frederic C. Bartlett, považovaný za predchodcu Minského koncepcie, vo svojej psychologicky zameranej práci *Remembering* z roku 1932, v ktorej sa snaží o vypracovanie všeobecnej teórie pamäťových procesov. Podľa nej akumulujeme a ukladáme svoje zážitky ako štruktúrované *schémy* (Kann, Inderelst 2018: 39). V predmetnom článku používam anglický výraz *frame* a slovenský výraz konceptuálny rámec.

Ak sa vrátíme k príkladu rámcov obývací izba a narodeninová oslava, uvedomíme si medzi nimi markantný rozdiel. V prvom prípade ide o statický priestor, v druhom o spoločenskú udalosť, ktorá sa vyznačuje de-

jovosťou, procesuálnosťou. Pre taký rámec sa používa pojem *script*, ktorý navrhli Schank a Abelson (podľa Kann, Inderelst 2018: 49). Dolník (2010: 285) v súlade s týmto rozlíšením hovorí o statických a procesuálnych konceptuálnych schémach.

Bez ohľadu na to, či ide o priestor, situáciu alebo udalosť, konceptuálne rámce sú štruktúrované, tvoria ich – *slots*, *fillers* a *default values*. Napríklad pri rámci „parlamentné voľby“ si kladieme otázky: Kedy sa voľby uskutočnia? Kde prebehnú? Aké strany sa do nich tentoraz zapoja? Kým otázky zodpovedajú prázdny pozíciám – *slotom*, odpovede na ne sú náplňami týchto pozícií, *fillers*, pričom každá z odpovedí daný rámec bližšie určuje minimálne v jednom ohľade (Ziem 2013: 233). V semiotickom zmysle majú tieto náplne status tzv. *token*-a (Ziem, Pentzold, Fraas 2018: 162). *Default values*, štandardné hodnoty, tiež konkretizujú sloty, ale bez toho aby sa realizovali jazykovo alebo inak (Ziem, Pentzold, Fraas 2018: 163). Pre účastníkov komunikácie sú jednoducho univerzálnymi informáciami, rešpektíve vyplývajú z kontextu.

Minsky (podľa Kann, Inderelst 2018: 36) rozlišuje okrem tematických aj syntaktické, sémantické a naratívne rámce, tzv. *story-frames*. Syntaktické rámce sú určené slotmi, ako sú podmet a predikát. Na sémantickej rovine sa nachádzajú sémantické rámce so sémantickými rolami ako sú agens, objekt, inštrument. Posledné menované *story-frames* by sa dali nazvať aj textovými rámcami, keďže, ako ďalej ozrejmuje Kann a Inderelst (tamže), predikujú typické konštruovanie príbehov a v nich prevládajúce vzorce.

Krátko sa vráťme k sémantickej rovine, s ktorou súvisí ďalší dôležitý pionier teórie *frame*-ov – Charles J. Fillmore, predstaviteľ rámcovej sémantiky. Ako jazykovedec aplikoval túto teóriu pôvodne patriacu do kognitívnych vied na sémantickú štruktúru slovesa. Fillmore nazýva také rámce *case-frames*, prázdne pozície – sloty v nich zodpovedajú sémantickým rolám a konkrétne slová sú ich náplňou, *fillermi* (Kann, Inderelst 2018: 46).

Ako Fillmore uvádza v nasledovnom citáte, pri každom takom pádovom rámci si predstavuje schematizovanú abstraktnú situáciu (1982: 115):

„Although the concept of ‘frame’ in various fields within cognitive psychology appears to have origins quite independent of linguistics, its use in case grammar was continuous in my own thinking, with the use to which I have put it in ‘frame semantics’; In particular, I thought of each case frame as characterizing a small abstract ‘scene’ or ‘situation’, so that to understand the semantic structure of the verb it was necessary to understand the properties of such schematized scenes.“

V súvislosti so syntaktickou a sémantickou úrovňou a teóriou konceptuálnych rámcov treba spomenúť interakciu oboch úrovní. Ako častý príklad

možno uviesť pasivizáciu, „pri ktorej sa veta komponuje takým spôsobom, že agens syntakticky nefunguje ako podmet, túto funkciu preberá patiens. Napríklad namiesto toho, aby sme povedali *armáda potlačila demonštráciu*, povieme *demonštrácia bola potlačená (armádou)*“ (Cingerová, Dulebová, Štefančík 2021: 69-70).

Framing a reframing

Ak porovnáme kognitivistický a sociologický prístup k teórii konceptuálnych rámcov, nájdeme v nich veľa spoločných čít. Ako uvádzajú Ziem, Pentzold a Fraas (2018: 156), v prvom rade oba prístupy vychádzajú viac či menej explicitne zo skutočnosti, že konceptuálne rámce sú ukotvené v individuálnom kognitívnom systéme, ale výrazne ich ovplyvňujú nadindividuálne sociálne procesy, po druhé –pri oboch sú dôležité kategorizácia, perspektivizácia, selekcia a saliencia, a po tretie sú štruktúrované rámcovými prvkami.

Konceptuálne rámce možno chápať ako interpretačné vzory, ktoré umožňujú zmenu perspektívy a reprezentujú univerzálne vedenie – tieto ich dve funkcie možno označiť pojmom *framing* (Kann, Inderelst 2018: 36). Ten vychádza z oblasti sociálnych vied a z práce sociológa Ervinga Goffmana *Frame Analysis* (1974). Rámcovanie v komunikačných a mediálnych vedách definuje ďalší z jeho predstaviteľov, Entman (1993: 52, citované podľa Klein 2018: 290) nasledovne:

„To frame is to select some aspects of a perceived reality and make them more salient in a communicating text, in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation and/or treatment recommendation for the item described.“

Keď v roku 2006 vyhrala vo Švédsku voľby strana umiernených Moderaterna, jednou zo stratégií podľa jazykovedkyne Palicki (2019: nepaginované), ktorá pomohla predsedovi strany Fredrikovi Reinfeldtovi presadiť sa s novou politickou agendou, bol práve *framing*, ktorý, ako ďalej uvádza Palicki (tamže, preklad KM), „[...] môžeme využiť, ak chceme ovplyvniť spoločnosť prostredníctvom jazyka ako nástroja“. Ako príklad novej rétoriky umiernených zmieňuje Palicki švédsky výraz *utanförskap* (podstatné meno, *utanför-* slovo tvorný základ s významom mimo niečoho, vonku, *-skap* slovo tvorná prípona pre podstatné mená väčša abstraktného charakteru), ktorý v preklade znamená sociálne vylúčenie, marginalizáciu napr. menšín, migrantov či inak znevýhodnených skupín. Vo volebnom programe koaličného partnerstva Alliansen v roku 2006, ktorú tvorili umiernení, centristi, liberáli

a kresťanskí demokrati, sa týmto výrazom označoval stav tých, ktorí sa z rôznych dôvodov ocitli mimo pracovného trhu odkázaní na podporu v nezamestnanosti alebo nemocenské dávky. Výraz *utanförskap* sa postupne stal signifikantnou súčasťou slovníka ekonomicky pravicovo a konzervatívne orientovaných politikov a ovplyvnil rámec „nezamestnanosť“ vo Švédsku. Na webovej stránke strany umiernených Moderata samlingspartiet je pod heslom *utanförskap* uverejnený text, z ktorého citujem nasledovný úryvok (Moderaterna 2017: nepaginované, preklad KM):

„Odstrániť *utanförskapet* [zvýraznila KM] a dozrieť na to, aby sa vytvorilo viac pracovných miest je rozhodujúce pre to, aby Švédsko mohlo fungovať pre všetkých, rásť a bolo aj naďalej silné. Chceme zastaviť vývoj smerom k čoraz rozdelenejšiemu pracovnému trhu, na ktorom mladí bez vzdelania a ľudia narodení za hranicami Švédska len ťažko získavajú prvé zamestnanie. Celé Švédsko bude pracovať.“

Posolstvo textu je umocnené obrázkom dlane opretej zvonka o mokré, opršané okno. Človek, ktorý sa dlaňou opiera o sklo, je sám vonku v daždi. Práve individualizácia problému dlhodobej nezamestnanosti ju predefinovala z neriešiteľného problému skupiny na riešiteľný problém jednotlivca (porovnaj Ekman 2009: 47). A keďže rámce neexistujú izolovane, ale tvoria poprepájanú sieť, tzv. *frame-system* (Ziem 2008: 94), v roku 2006 sa Fredrikovi Reinfeldtovi aj pomocou výrazu *utanförskap*, sociálne vylúčenie, podarilo zmeniť konceptuálny rámec „nezamestnanosť“.

(Ne)myslite na slona!

V roku 2011 po zvolení za predsedu strany sociálnej demokracie použil Håkan Juholt vo svojom príhovore k členom strany výraz *innanförskap* (slovotvorná predpona *innanför-* označuje stav nachádzať sa vo vnútri niečoho), prostredníctvom ktorého sa snažil zdôvodniť solidárnu podstatu nemocenských dávok a podpory v nezamestnanosti. Tvrdil, že dávky a podpora sú prostriedkom na dosiahnutie inklúzie, spôsobom, ako zostať súčasťou spoločnosti. Podľa neho predstavujú „[e]tt *innanförskap*, možnosť a právo ukryť sa pod spoločným dáždnikom“ (Juholt 2011: nepaginované, preklad KM). Podobne argumentovali určite aj iní zástupcovia sociálnej demokracie. Hoci pri tomto okazionalizme ide o antonymum, práve preto mohlo pripomenúť rámec, ktorý sa ním snažili poprieť (pozri aj Linde 2011: nepaginované). Negovaním nejakého konceptuálneho rámca ho totiž nepopierame, ale naopak vyvolávame v mysli recipienta. Na tento jav upozorňuje Lakoff vo svojej práci *Don't think of an elephant!*, keď tvrdí, že ak niekoho

vyzveme, aby nemyslel na slona, presne to spraví, keďže to nejde inak. (2014: 1, zdôraznené podľa originálu):

„The exercise is: Don't think of an elephant! Whatever you do, do not think of an elephant. I've never found a student who is able to do this. Every word, like *elephant*, evokes a frame, which can be an image or other kinds of knowledge: Elephants are large, have floppy ears, tusks, and a trunk, live naturally in jungles, are associated with circuses, and so on. The word is defined relative to that frame. When we negate a frame, we evoke the frame.“

Záver

V teoretickej diskusii sa stále častejšie objavuje pojem *reframing*, ktorý Lakoff (2014: xii-xiii) definuje ako zmenu spôsobu, akým sa verejnosť díva na svet, pričom zmene myslenia predchádza zmena jazyka:

„When we successfully reframe public discourse, we change the way public sees the world. We change what counts as common sense. Because language activates frames, new language is required for new frames. Thinking different requires speaking differently.“

Celkom na záver uvádzam na ilustráciu návrh na zmenu konceptuálneho rámca „atómová energia“. Jeho autor (Linde 2021: nepaginované) nabáda k nahradeniu švédskych výrazov *kärnavfall* – jadrový odpad a *atomsopor* – atómové odpady výrazom *kärngifter* – atómové jedy. Kým totiž odpad evokuje niečo špinavé, ale nie nebezpečné, výraz jed by mal vyvolať ten správny rámec pre rádioaktívny materiál ohrozujúci život živočíchov a rastlín.

Literatúra

- CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I.; ŠTEFANČÍK, R. (2021): *Politická lingvistika*. Bratislava: EKONÓM.
- DOLNÍK, J. (2010): *Všebecná jazykoveda. (Opis a vysvetľovanie jazyka)*. Bratislava: Veda.
- EKMAN, F. (2009): *Retoriska förändringar. En diskursanalytisk studie av nya moderaternas självpresentation*. Masteruppsats från Masterprogram i Kultur och mediegestaltning. Linköpings universitet. <<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:224344/FULLTEXT01.pdf>> [13. 9. 2021].

- FILLMORE, CH. J. (1982): Frame Semantics. In: *Linguistics in the Morning Calm. Selected Papers from SICOL 1981*. Ed. The Linguistic Society of Korea. Seoul: Hanshin Publishing Company, s. 113-137.
- GOFFMAN, E. (1974): *Frame Analysis. An Essay on the Organisation of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- JUHOLT, H. (2011): *Installationstal på Socialdemokraternas extrakongress 2011*, 1. 3. 2013, <<http://www.svenskatal.se/20110326-hakan-juholt-installationstal-pa-socialdemokraternas-extrakongress-2011>> [13. 9. 2021].
- KANN, C.; INDERELST, L. (2018): Gibt es eine einheitliche Frame-Konzeption? Historisch-systematische Perspektiven. In: ZIEM, A.; INDERELST, L.; WULF, D. (eds.): *Frames interdisziplinär: Modelle, Anwendungsfelder, Methoden*. Berlin, Boston: Düsseldorf University Press, s. 25-67.
- KLEIN, J. (2018): Frame und Framing: Frametheoretische Konsequenzen aus der Praxis und Analyse strategischen politischen Framings. In: ZIEM, A.; INDERELST, L.; WULF, D. (eds.): *Frames interdisziplinär: Modelle, Anwendungsfelder, Methoden*. Berlin, Boston: Düsseldorf University Press, s. 289-330.
- LAKOFF, G. (2014): *Don't think of an elephant! Know your values and frame the debate*. Vermont: Chelsea Green Publishing.
- LINDE, R. (2011): *Vad är framing*. 30. 4. 2011, <<https://rikardlinde.se/vadar-framing/>> [13. 9. 2021].
- LINDE, R. (2021): *Kärngifter, inte avfall eller sopor!* 8. 4. 2021 <<http://vadarframing.se/varfor-sager-vi-karnavfall-och-atomsopor-nar-det-handlar-om-gift/>>, uverejnené [13. 9. 2021].
- MINSKY, M. (1974): *A Framework for Representing Knowledge*. AI Memo 306, MIT Artificial Intelligence Laboratory. Cambridge: Mass.
- MODERATERNA (2017): *Utanförskap*. 9. 5. 2017, <<https://moderaterna.se/utanforskap>> [13. 9. 2021].
- PALICKI, L. L. (2019): *Strategin som hjälpte Reinfeldt sätta agendan*, 24. 10. 2019, <<https://www.svd.se/strategin-som-hjalpte-reinfeldt-att-satta-agendan>> [13. 9. 2021].
- ZIEM, A. (2008): Frame-Semantik und Diskursanalyse – Skizze einer kognitionswissenschaftlich inspirierten Methode zur Analyse gesellschaftlichen Wissens. In: WARNKE I. H.; SPITZMÜLLER, J. (eds.): *Methoden der Diskurslinguistik*. Berlin, New York: De Gruyter, s. 89-116.
- ZIEM, A. (2013): Wozu Kognitive Semantik? In: BUSSE, D.; TEURBERT, W. (eds.): *Linguistische Diskursanalyse: neue Perspektiven*. Wiesbaden: Springer VS, s. 218-237.

- ZIEM, A. (2018): Frames interdisziplinär: zur Einleitung. In: ZIEM, A.; INDERELST, L.; WULF, D. (eds.): *Frames interdisziplinär: Modelle, Anwendungsfelder, Methoden*. Berlin, Boston: Düsseldorf University Press, s. 7-22.
- ZIEM, A. PENTZOLD, CH.; FRAAS; C. (2018): Medien-Frames als semantische Frames: Aspekte ihrer methodischen und analytischen Verschränkung am Beispiel der ‚Snowden-Affäre‘. In: ZIEM, A.; INDERELST, L.; WULF, D. (eds.): *Frames interdisziplinär: Modelle, Anwendungsfelder, Methoden*. Berlin, Boston: Düsseldorf University Press, s. 155-182.

Príspevok je výstupom výskumného projektu „Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment“ podporovaného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-17-0254 (2018–2022).

Kontakt:

Mgr. Katarína Motyková, PhD.

Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky	Department of German, Dutch and Scandinavian Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Komenského v Bratislave	Comenius University in Bratislava
E-mail Address: katarina.motykova@uniba.sk	